

HADITH

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi
International Journal of Hadith Researches
المجلة الدولية لأبحاث الحديث

Aralık / December / ديسمبر / 2023, 11: 1-24

Osmanlı Döneminde Dârülhadisler: Valide Sultan (Turhan Vâlide) Dârülhadis'i Örneği

Dar al-hadith's in the Ottoman Period: The Example of Ṭurkhān Sulṭān Dar al-Hadith

دار الحديث في العهد العثماني: نموذج دار حديث والدة سلطان (والدة تورهان)

Emine Demil

Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Nevşehir /Türkiye
Assoc. Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Theology, Nevşehir/Türkiye
eminedemil@nevsehir.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-5966-4651

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü | Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi | Received Date: 30.10.2023

Kabul Tarihi | Accepted Date: 29.12.2023

Yayın Tarihi | Published Date: 31.12.2023

Yayın Sezonu | Pub. Date Season: Aralık / December

DOI: <https://doi.org/10.61218/hadith.1383457>

Çıkar Çatışması | Competing Interests: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / No conflict of interest declared.

Finansman | Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / No external funding was used to support this research.

Atıf/Citation/اقتباس: Demil, Emine. "Osmanlı Döneminde Dârülhadisler: Valide Sultan (Turhan Vâlide) Dârülhadis'i Örneği". *HADITH* 11 (Aralık 2023), 1-24. <https://doi.org/10.61218/hadith.1383457>.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Emine Demil)

Yayıncı/Published by: Veysel Özdemir.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir / This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected / تم فحص البحث بواسطة برنامج لأجل السرقة العلمية فلم يتم إيجاد أي سرقة علمية.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hadith> | mail: hadith.researches@gmail.com

Osmanlı Döneminde Dârülhadisler: Valide Sultan (Turhan Vâlide) Dârülhadis'i Örneği

Doç. Dr. Emine Demil

Anahtar Kelimeler: Öz

Hadis XVII. yüzyılda IV. Mehmed'in 40 yılı aşkın saltanatı süresince siyasî kargaşalara, fikrî ve ilmî tartışmalara rağmen darulhadislerin sayısında büyük bir artış olmuştur. IV. Mehmed devrinde 1654-1691 yılları arasında on beş civarında darulhadis inşa edilmiştir. Bu dönemde 1654 yılında Osman Efendi ve Fudayl Efendi Darulhadisleri, 1656'dan önce İbrahim Paşa-yı Atık Darulhadisi, 1656 yılında İbrahim Ağa ve Sinan Ağa Darulhadisleri, 1662'de Bosnevî İsa Efendi Darulhadisi, 1664 yılında Çivizâde Efendi Darülhadisi, 1687 yılında İzzet Efendizâde ve Burhan Efendi Darulhadisleri, 1690-1691 yıllarında Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Darulhadisi ve 1663 yılında Eminönü'nde Yeni Cami Külliyesi içindeki Turhan Vâlide Dârülhadisi kurulmuştur. Osmanlı dönemi darulhadislerine dair pek çok çalışma vardır, fakat Eminönü'ndeki Yeni Cami Külliyesi içindeki Turhan Vâlide Darulhadisi'ne dair kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu makalenin amacı, Turhan Vâlide Darulhadisi'nin inşası, müfredatı, hadis öğretimi ve diğer medreseler arasındaki konumunu tespit etmektir. Bu çerçevede XVII. yüzyılda inşa edilen Turhan Vâlide Sultan Darulhadisi'ne dair geniş bir malumat sunulacaktır.

Dar al-hadith's in the Ottoman Period: The Example of Ṭurkhān Sulṭān Dar al-Hadith

Keywords:

Hadith
Ottoman Empire
Dār al-Hadith's
New Mosque Complex
Dār al-Hadith of
Ṭurkhān Vâlide

Abstract

In the 17th century, there was a great increase in the number of dār al-hadiths (classical hadith schools), in spite of the political turmoils and intellectual and scientific debates during the reign of Mehmed IV for more than forty years. During the reign of Mehmed IV, almost fifteen dār al-hadiths had been constructed between 1654 and 1691. In this period, the Dār al-hadiths of Osman Efendi and Fudayl Efendi in 1654, the Dār al-Hadith of Ibrahim Pasha-yı Atık in 1656, Dār al-Hadiths of Ibrahim Ağa and Sinan Ağa in 1662, and the Dār al-Hadith of the Bosnian Isa Efendi in 1662. The Dār al-Hadith of Civizâde Efendi in 1664, the Dār al-Hadiths of İzzet Efendizâde and Burhan Efendi in 1687, the Dār al-Hadith of Merzifonlu Kara Mustafa Pasha in 1690-1691, and the Dār al-Hadith of Turhan Vâlide in 1663 in Eminonu, which is located within the New Mosque (Yenicami) complex, were constructed. There are many studies regarding the dār al-hadiths in the Ottoman period. However, there is no comprehensive study on the Turhan Vâlide Dār al-Hadith in the New Mosque (Yenicami) Complex in Eminonu. The main objective of this study is to determine the construction of the Turhan Vâlide Dār al-Hadith, its curriculum, its hadith teaching and its position among other hadith madrasahs. In this context, various information will be presented about the Ṭurkhān Vâlide Sultan Dār al-Hadith.

Extended Abstract

Dar al-hadith's in the Ottoman Period: The Example of Ẓurkhān Sulṭān Dar al-Hadith

In the 17th century, one of the dār al-hadith's built during the reign of Mehmed IV is the Ẓurkhān Vâlide Dār al-Hadith's within the Yeni Cami Complex in Eminönü/Istanbul. The desire of the Valide Sultans of having charities built in their name was an important factor in the establishment of dār al-hadith's in this period. In this context, Ẓurkhān Vâlide Dār al-Hadith's was built in 1663 in Yeni Cami Complex in Eminönü with the enthusiasm of Safiye Sultan, the wife of Murad III, the mother of Mehmed III, and Hatice Turhan Sultan, the mother of Mehmed IV. During the reign of Mehmed IV, Köprülü Mehmed Pasha attached great importance to the establishment of dār al-hadith's which had a great impact on ensuring unity and solidarity and public education within the framework of his struggle against Kadizadeli's. In this context, these dār al-hadith's were institutions that aimed to inform the public and fight against ignorance.

The 17th century dār al-hadith's were built within the complexes/kulliye's. In this context, Ẓurkhān Vâlide Dār al-Hadith's was built in the Yeni Cami Complex in Eminönü. The founder of the complex, whose construction began in 1598, was Safiye Sultan, the mother of Mehmed III. The construction was left unfinished due to the death of the first architect Davud Ağa in 1599 and the transfer of Safiye Sultan to the old palace after the death of her son. In 1660, a great fire broke out in various districts of Istanbul, and some of the Jewish neighborhoods destroyed in the fire were expropriated by Köprülü and collected for Yeni Cami Complex. This unfinished construction attracted the attention of Valide Hatice Turhan Sultan, the mother of Mehmed IV, who saw the devastated state of Istanbul as a result of this fire. In fact, since she herself desired to have a charity built, she notified the Hassa (Royal) Architects' with the instruction to complete the mosque as soon as possible, and with her instruction, Sermimaran-i Hassa (Chief Architect) Mustafa Ağa completed the construction of the complex in 1665, which he started with the help of Bina Emiri (Building Officer) al-Haj Ibrahim Ağa.

It was stated that the Hawātīn (royal ladies) tomb placed on the ledge on the west side of the tomb in the Yeni Cami Complex in Eminönü should be a dār al-hadith's. It is stated that the entrance of the dār al-hadith's is on the qibla side, but the eaves of the wooden entrance are missing. Darulqurra- dār al-hadith's, this building adjacent to the iwan to the west of the tomb, was built of cut molded stone. It has a square plan and is covered with an octagonal pulley dome. It is illuminated by two windows with rectangular openings in the lower row of the building and pointed arched windows in the upper row, except for the facade adjacent to the tomb. The building lost its original function when Meryem Hatun, the daughter of Vani Mehmed Efendi, who taught in Darulqurra, was buried

here. Later, when others were buried here, it was named Hawātīn tomb. The first appointment of a scholar at Ṭurkhān Vālide Dār al-Hadith's was made in 1695. Vanizade Seyyid Mahmud Efendi, Fetva Emīni Ahmed Efendi, Vani Hafidi Seyyid Mehmet Emin Efendi, Kavukçuzade Seyyid Mustafa Efendi, Beyazizade Hafidi Seyyid Ahmed Efendi worked as professor/mudarris in this dār al-hadith's.

Vanizade Seyyid Mamud Efendi was appointed as the first mudarris in 1695. In 1696, Fetva Emīni Ahmed Efendi, in 1699 Vani Hafidi Seyyid Mehmet Emin Efendi, in 1710 Kavukçuzade Seyyid Mustafa Efendi, and in 1718 Beyazizade Hafidi Seyyid Ahmed Efendi were appointed as mudarris. The curricula of these madrasas were specifically defined by endowments. In dār al-hadith's, especially the basic hadith sources, commentaries on these works, books on ulūmu'l-hadith, books such as Mashāriq and Masābīh were taught.

In this context, in addition to Bukhārī and Muslim's Sahīh's -the textbooks on hadith were mostly Bukhārī and Muslim's Sahīh's- especially Saghānī's Mashāriq al-Anwar and Bagawī's Masābīh al-Sunnah and Ibn Malak's Mabārik al-azhār because they were easy to use and based on the Qutub al-Sitta. Ibn al-Salah's 'Ulum al-hadis and Ibn Hajar's Nuhbat al-fikar and Nuzhat al-nazar were used as books of hadith methodology.

It is possible to state that in the Ottoman period, hadith methodology issues were not examined in depth and only teaching was given importance. It is understood that Qādī Iyaz's al-Shifa, İbn al-Asir's Jami al-usul and al-Nawawī's Kitab al-arbain were also taught in the Ottoman period. In the first dār al-hadith's in the Ottoman Empire, scholars specialized in the rational sciences taught hadith, and in this context, it became a tradition to teach the Sahīh's of Bukhārī and Muslim.

Saghānī's Masharīk al-Anwar, Bagawī's Masābīh al-Sunnah and Ibn Malak's Mabārik al-azhār were consciously preferred for the masses. Since dār al-hadith's in the Ottoman state in the 17th century were religious institutions, the education of the public was prioritized, so the madrasas established here were not specialized madrasas. In these madrasas, texts were not read, but the method of reading these texts was taught, and in this context, a competence was gained in how to read the texts in the literature, especially the basic hadith sources. In this context, texts consisting of only a few folios are preferred.

Within the framework of rational sciences, the understanding of these texts is prioritized within the framework of logic and rhetoric. In addition, reading hadith works in accordance with the traditional hadith transmission method was also emphasized. It is possible to state that the scholarly tradition was shaped within the framework of the settlement policy in the Ottoman Empire.

In this context, it is understood that a great deal of attention was paid to fiqh/Islamic jurisprudence education since the training of judges/qādī's was prioritized. Sufism was also at the center of the scholarly tradition in the Ottoman Empire.

In this context, it is possible to state that the Sufi perspective also shaped the science of hadith and was very effective in determining the curriculum of dâr al-hadith's. It is understood that the Ottoman science of hadith was also shaped within the framework of lexicon, logic, eloquence and the science of wadh'.

The study will draw a general framework of the science of hadith in the Ottoman Empire within the data identified in the study, in this context, the purpose of the establishment of dâr al-hadith's will be mentioned, the purpose of the establishment of ̤urkhân Vâlide Dâr al-Hadith's, which was established in the 17th century, the events that took place during its establishment, and the effects of political, intellectual and scientific debates at that time on the establishment of dâr al-hadith's s will be touched upon.

ملخص موسع

دار الحديث في العهد العثماني: نموذج دار حديث والدة سلطان (والدة تورهان)

إحدى دور الحديث التي تم بناؤها في عهد محمد باشا الرابع في القرن السابع عشر هي دار الحديث التي كانت باسم توركان والدة داخل مجمع يني جامي في أمينونو. كانت رغبة سلاطين الولاية في إنشاء جمعيات خيرية باسمهم عاملاً مهماً في إنشاء دار الحديث في هذه الفترة. وفي هذا السياق، تم بناء دار الحديث عام 1663 في مجمع يني جامي في أمينونو برغبة السلطانة صفية، زوجة مراد الثالث، والدة محمد الثالث، والسلطانة خديجة تورهان، والدة محمد الرابع.

وفي عهد محمد الرابع، أعطى كوبرولو محمد باشا أهمية كبيرة لإنشاء دار الحديث، مما كان له أثر كبير في ضمان الوحدة والتضامن والتعليم العام في إطار كفاحه ضد حركة الكادي زادالين. وفي هذا السياق، كانت مؤسسات الحديث تهدف إلى توعية الجمهور ومحاربة الجهل.

تم بناء دار الحديث في القرن السابع عشر داخل المجمعات / الكليات. وفي هذا السياق، تم بناء دار الحديث في مجمع يني جامي في أمينونو. صفية سلطان، والدة محمد الثالث، هي مؤسسة المجمع الذي بُدئ بناؤه عام 1598. تُرك البناء غير مكتمل بسبب وفاة المهندس المعماري الأول داود آغا عام 1599 ونقل صفية سلطان إلى القصر القديم بعد وفاة ابنها. وفي عام 1660 اندلع حريق كبير في مناطق مختلفة من إسطنبول، وصادر كوبرولو بعض الأحياء اليهودية التي دمرت في الحريق وجمعها في مجمع يني جامي. وقد جذب هذا البناء غير المكتمل انتباه والدة السلطانة خديجة تورهان، والدة محمد الرابع، التي رأت حالة إسطنبول المدمرة نتيجة هذا الحريق. ونظرًا لأنها

كانت ترغب في بناء مؤسسة خيرية، فقد أبلغت مهندسي الحسا (الملكيين) بالتعليقات لإكمال المسجد في أسرع وقت ممكن، وبتعليقاتها، أكمل سيرميهاران هاسا مصطفى آغا (كبير المهندسين المعماريين) بناء المجمع عام 1665 بمساعدة بناء أميرى (ضابط البناء) الحاج إبراهيم آغا. وذكر أن قبر الحواتين (السيدات الملكات) الموجود على الحافة على الجانب الغربي من المقبرة في مجمع بني جامي في أمينونو يجب أن يكون مكان دار الحديث. ذُكرَ أن مدخل دار الحديث يقع في جهة القبلة، لكن أفاريز المدخل الخشبي مفقودة. بني هذا المبنى الملاصق للإيوان إلى الغرب من القبر من الحجر المصبوب. ولها مخطط مربع ومغطة بقبة ثمانية الأضلاع. وتتم إضاءته بواسطة نافذتين بفتحتين مستطيلتين في الصف السفلي من المبنى ونوافذ مقوسة مدببة في الصف العلوي، باستثناء الواجهة المجاورة للمقبرة. ولقد فقد المبنى وظيفته الأصلية عندما دُفنت هنا مريم خاتون، ابنة فاني محمد أفندي، التي كانت تدرس في دار القرى. وفيما بعد، عندما دفن آخرون هنا، سُميت مقبرة الحواتين .

تم تعيين أول مدرّس في دار الحديث في توركان عام 1695. تمّ تعيين فانزاد سيد محمود أفندي، أمين الفتوى أحمد أفندي، حفيد فاني سيد محمد أمين أفندي، كافوكوزاد سيد مصطفى أفندي، بيازيد حافظي سيد أحمد أفندي أساتذة/مدرّسين في دار الحديث هذه. وتم تعيين فانزاد سيد محمود أفندي كأول مدرس في عام 1695. وفي عام 1696، تم تعيين فتفا أميني أحمد أفندي، وفي عام 1699 فاني حافضي سيد محمد أمين أفندي، وفي عام 1710 كافوكوزاد سيد مصطفى أفندي، وفي عام 1718 بيازيد حافظي سيد أحمد أفندي كمدرسين فيها .

وقد تم تحديد مناهج هذه المدارس بشكل خاص من خلال الأوقاف. وفي دار الحديث، وخاصة مصادر الحديث الأساسية، تم تدريس شروح هذه المؤلفات، وكتب علوم الحديث، وكتب أخرى مثل المشارق والمصابيح. الحديث كان في الغالب من صحيحي البخاري ومسلم، مع اتخاذهم الكتب الستة أساسا وللتسهيل إنجذ كتاب

مشارك الأنوار للصغاني، ومصايح السنة للبعوي، ومبارق الأزهار لابن مالك، لأنها سهلة الاستخدام ومبنية على أسس علمية. وقد اتخذوا كتاب علوم الحديث لابن الصلاح، ونخبة الفكر ونزهة النظر لابن حجر، ككتب أساسية في منهج الحديث. من الممكن القول أنه في العهد العثماني، لم يتم فحص قضايا منهجية الحديث بعمق وتم إعطاء الأهمية للتدريس فقط، ومن المفهوم أن كتاب الشفاء للقاضي عياض، وجامع الأصول لابن الأثير، وكتاب الأربعين للنووي، كانت تدرس أيضًا في الفترة العثمانية .

في دار الحديث الأولى في الدولة العثمانية، قام علماء متخصصون في العلوم العقلية بتدريس الحديث، وفي هذا السياق، أصبح تقليد تعليم صحيحي البخاري ومسلم هو السائد. كانت مشارق الأنوار للصغاني، ومصايح السنة للبعوي، ومبارق الأزهار لابن مالك، مفضلة بشكل واضح لدى الجماهير. وبما أن دار الحديث في الدولة العثمانية في القرن السابع عشر كانت مؤسسات دينية، فقد كانت الأولوية لتعليم الجمهور، وبالتالي فإن المدارس التي تم إنشاؤها هنا لم تكن مدارس متخصصة. وفي هذه المدارس لم تكن تقرأ النصوص، بل كانت تدرس طريقة قراءة هذه النصوص، وفي هذا السياق تم اكتساب الكفاءة في كيفية قراءة النصوص في الأدب، وخاصة مصادر الحديث الأساسية. وفي هذا السياق، تفضل النصوص التي تتكون من بضع أوراق فقط. وفي إطار العلوم العقلية، تكون الأولوية لفهم هذه النصوص في إطار المنطق والبلاغة. بالإضافة إلى ذلك، فهو يعتمد على قراءة الأحاديث النبوية وفق طريقة نقل الحديث التقليدية .

ويمكن القول أن التقليد العلمي قد تشكل في إطار سياسة الاستيطان في الإمبراطورية العثمانية. ومن المفهوم أنه تم إيلاء قدر كبير من الاهتمام لتعليم الفقه الإسلامي منذ إعطاء الأولوية لتدريب القضاة. وكانت الصوفية أيضًا في مركز التقليد العلمي في الإمبراطورية العثمانية. وفي هذا السياق، يمكن القول أن المنظور الصوفي

ساهم أيضًا في تشكيل علم الحديث وكان فعالاً جداً في تحديد منهج دار الحديث. ومن المعلوم أن علم الحديث العثماني قد تشكل أيضاً في إطار المعجم والمنطق والبلاغة وعلم الوضوح. وسترسم الدراسة إطاراً عاماً لعلم الحديث في الدولة العثمانية ضمن المعطيات التي حددتها الدراسة، وفي هذا السياق سيتم ذكر الغرض من إنشاء دار الحديث، والغرض من إنشاء توركان فاليد. وسيتم التطرق إلى دار الحديث التي تأسست في القرن السابع عشر، والأحداث التي جرت أثناء إنشائها، وتأثير الجدل السياسي والفكري والعلمي آنذاك على إنشاء دار الحديث.

الكلمات المفتاحية: الحديث، الدولة العثمانية، دار الحديث، مجمع الجامع الجديد، دار الحديث لتركهان

والدة.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde kuruluş döneminde ilk darulhadis I. Murad devrinde (1360-1389) İznik'te inşa edilmiştir.¹ Bu dönemin en meşhur darulhadisi, II. Murad'ın 1425'te Edirne'de yaptırdığı Darulhadis Medresesi'dir. Yükseliş döneminde ise II. Bayezid döneminde 1485 yılında Amasya'da Abdullah Paşa Darulhadis'i,² 1557'de Kanuni Sultan Süleyman devrinde Süleymaniye Camii ve Külliyesi bünyesinde Süleymaniye Darulhadis'i inşa edilmiştir.³ Ayrıca II. Selim'in hocası Ataullah Efendi 1571 senesinde Birgivi Mehmed Efendi'nin ders vermesi için Ataullah Efendi Darulhadisi'ni yaptırmıştır. Edirne Selimiye Külliyesi içinde yer alan Selimiye Darulhadis'i de 1574 yılında kurulmuştur. Duraklama dönemi padişahlarından III. Mehmed'in Vefa'da babası III. Murad namına 1595'ten önce yaptırdığı Hakaniye Darulhadis'i ve I. Ahmed' devrinde kurulan Sultan Ahmed Darulhadis'i de kendi dönemlerinin en meşhur darulhadisleridir.⁴

Padişahların ve vâlîde sultanların vefatlarından sonra hayrat bırakma arzularının darulhadislerin inşa edilmesinde etkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda III. Murad'ın annesi Atik Vâlîde Nurbânû Sultan'ın, Üsküdar Toptaşı'nda 1582'de yaptırdığı külliye içerisinde yer alan Atik Vâlîde Darulhadis'i, III. Murad'ın eşi ve III. Mehmed'in vâlîdesi Safiye Sultan ve IV. Mehmed'in annesi Hatice Turhan Sultan'ın iştiağıyla 1663 yılında Eminönü'nde Yeni Cami Külliyesi'nde Turhan Vâlîde Darulhadis'i yapılmıştır.⁵

Anadolu'da belirli düzeyde hadis ile ilgili tedrisat vardır. Birçok ilde medreseler ve darulhadisler kurulmuştur. Bu eğitim kurumlarında bazen küçük çaplı bazen de büyük çaplı eserler te'lif edilmiştir, fakat diğer İslam coğrafyalarına nazaran Anadolu coğrafyasında hadis eserleri belirgin bir şekilde azdır. Osmanlı'da erken dönemlerde hadis gibi naklî ilimlerden ziyade mantık gibi aklî ilimlerin öncelendiği anlaşılmaktadır. Zira İstanbul başta olmak üzere Anadolu'da astronomi ve tıp gibi alanlarda eserler te'lif edilmiştir. Darulhadislerdeki müderrislerin aklî ilimlerde mütehassıs olmaları, onların sadece Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri gibi eserler okutmalarına zemin teşkil etmiş olmalıdır. Ayrıca Osmanlı'da Nizamiye medreselerindeki ilim geleneğinin devam ettirildiğini, bu bağlamda kelâm-fıkıh ağırlıklı bir eğitimin öncelendiğini belirtmek mümkündür. Hadis ilminde ise teorik bilgidен ziyade sadece hadisin günlük hayata akseden yönüne ihtimam gösterildiğini, darulhadislerin de bu amaca binaen kurulduğunu ifade etmek mümkündür.

¹ Ali Yardım. "Dârülhadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/529-532.

² Yardım. "Dârülhadis", 8/530; Hasan Yerkazan, "Amasya Dârü'l-Hadisleri", *Uluslararası Amasya Sempozyumu*, (Amasya: Kıbrıs Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu Yayınları, 2017), 1407-1411.

³ Mehdi Çiftçi, "Süleymaniye Dârülhadisi Özelinde Osmanlı Dârülhadislerinde Hadis Eğitimi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/21, (2013), 113.

⁴ Mustafa Celil Altuntaş, *Osmanlı Döneminde Hadis İlimi*. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 193-209; Ekrem Yücel, *Osmanlı Devri Darü'l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi*. Ankara: İlahiyat Kitap Yayınları, 2022, 53-204.

⁵ Yardım. "Dârülhadis", 8/529.

Çalışmamızda ise 17. yüzyıldaki siyasî, sosyo-kültürel hadiseler çerçevesinde Turhan Vâlide Darulhadisi'nin yapılışı incelenecek, darulhadiste görev yapan müderrislere ve okutulan muhtemel eserlere değinilecektir.

1. XVII. Yüzyılda Darulhadislerin İnşasına Sebep Olan Âmiller

IV. Mehmed dönemindeki (1648-1687) darulhadislerin kuruluşunda, o dönemde yaşanan ilmî ve fikrî cereyanların oldukça önemli bir yer teşkil ettiğini ifade etmek mümkündür.

IV. Mehmed, küçük yaşta tahta çıkması sebebiyle erken yaşlarından itibaren iyi bir eğitim alamamış, devlet işlerine karşı duyarsız kalmış ve ava karşı aşırı bir düşkünlük göstermiştir.⁶ Saltanatı süresince kendi görevlerini vezirlerinin üstlenmiş olması da onun bu tutumunda etkindir.⁷ Annesi Turhan Sultan'ın Köprülü Mehmed Paşa'yı,⁸ akabinde oğlu Fazıl Ahmed Paşa'yı sadrazamlığa getirmesi, Osmanlı Devleti'nin siyasî ve askerî bakımdan toparlanmasına imkân sağlamıştır.⁹

Köprülü Mehmed Paşa, kubbe vezirliğine atanınca ona sadaret yolu açılmış, 1657 senesinde Boynueğri Mehmed Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilmiştir.¹⁰ Köprülü, sadareti döneminde siyasî, idarî ve askerî açılardan disipline büyük önem vermiş, göreve gelir gelmez iç karışıklıklarla mücadele etmeye başlamıştır. Bu bağlamda Köprülü Mehmed Paşa, IV. Murad döneminde İstanbul'da başlayan, Kadızâde Mehmed Efendi taraftarları ile Abdülmecid Sivâsî Efendi gibi deverân ehli olan¹¹ dönemin tasavvufî ekollerinin müntesipleri arasındaki tartışmalar sebebiyle¹² ortaya çıkan karışıklığa müdahale etmiş; bu olaya sebep olanları sürgünle cezalandırmıştır.¹³

Kadızâdeliler'in, IV: Mehmed devrinde sarayda büyük bir etkisi bulunmaktadır.¹⁴ Kadızâdeliler, sosyal ve dinî hayatın yanı sıra Osmanlı Devleti'nin temel kurumlarını da tesiri altına alacak gelişmelere sebep olmuşlardır.¹⁵ Bu bağlamda o dönemde ilmî ve fikrî cereyanlar, Osmanlı Devleti için siyasî bir tehdit unsuru haline gelmiş, devlet bir refleks olarak devreye girip kendince lüzum gördüğü tedbirleri almış ve gerekli düzenlemeleri yapmıştır. Bu zümreye ait görüşlerin devlet idaresine hâkim olmasını engellemek için büyük bir çaba sarf edilmiştir.

⁶ Abdülkadir Özcan, "Mehmed IV", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/414.

⁷ Özcan, "Mehmed IV", 28/417.

⁸ Mücteba İlgürel, "Köprülü Mehmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/259.

⁹ Özcan, "Mehmed IV", 28/417.

¹⁰ İlgürel, "Köprülü Mehmed Paşa", 26/258.

¹¹ Ali Durmuş, "Kadızâdeliler ile Halvetîler Arasında Sema-Deveran Tartışmaları ve Kadızâdelilerin Deveran Aleyhtarlığının Altında Yatan Sebeplerin Mezhebî-Tasavvufî Aidiyetleri Açısından Analizi", *Kalemname Dergisi*, 6/11, (2021), 34-64.

¹² Ali Durmuş, *Kadızâdeliler Hareketi*, (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 171.

¹³ Mahmut Duman, *Köprülü Mehmed Paşa Hayatı, Şahsiyeti ve Faaliyetleri*, (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 59-61.

¹⁴ İbrahim Kutluay, "Osmanlı Döneminde XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Kurulan Dârülhadislerin Müfredatı, İlmî Seviyeleri ve Kadızâdeliler Hareketinin Dârülhadislerin Çoğalmasındaki Rolü", *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, 9, (2019), 39.

¹⁵ Çavuşoğlu, "Kadızâdeliler", 24/100.

Halkın eğitilmesinde, toplumun birlik ve beraberliğinin sağlanmasında önemli rol üstlenen kurumlardan biri olan darulhadislerin inşasına, bilhassa Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme dönemlerinde siyasî istikrarı sağlamak için hız verilmesini de bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Bu çerçevede Köprülü Mehmed Paşa'nın, Kadızâdelilere karşı mücadelesiyle tanınan birisi olarak umumi medrese yerine darulhadis yaptırması bunun en bariz göstergesidir.¹⁶ Bu bağlamda Kadızâdeliler hareketinin ortaya çıktığı 17. yüzyıl "darulhadis medresesi" ismi altında medreselerin sayısının arttığı bir dönemdir. Söz konusu medreseler, bir ihtisas/uzmanlık medresesi olarak değil, halkı dinî konularda bilgilendirmek ve cehaletle mücadele etmek üzere inşa edilmiş kurumlardır. Bu müesseseler, Kur'ân ve Sünnet merkezli eğitim yapan ve ihtisas medresesi derecesinde olmayan darulhadis ismiyle anılan medreselerdir.¹⁷

Halkın ilim ve irfandan uzaklaşması, bilgili ve kabiliyetli devlet adamlarını yetiştiren medreselerin fonksiyonlarını artık tam olarak yerine getirememeleri gibi sebeplerden dolayı toplumun kargaşa içerisinde olduğunu gören Köprülü Mehmed Paşa, umumi medreselerin yerine darulhadislerin yapımını teşvik etmiştir.

2. Vâlide Sultan Darulhadisi'nin İnşası

Darulhadisler, kuruldukları devrin ve bölgenin medrese mimarisi doğrultusunda gelişimlerini sürdürmüşlerdir. Bu husus, darulhadisler ile medreseler arasında, mimariyi şekillendiren kullanım şeması bakımından bir eğitim farklılığının bulunmamasıyla ilgilidir. Süleymaniye Darulhadisi'nden sonra kurulan darulhadisler ise daha çok külliyeler bünyesinde mihver eğitim kurumu olarak yer almış; yanlarında da darulkurrâ ile dergâh, hankâh ve zâviye gibi yapılar bulunmuştur.¹⁸

17. yüzyılda Vâlide sultanların, paşaların ve âlimlerin isimlerini taşıyan medreseler de külliyeler bünyesinde yapılmıştır. Bu bağlamda Yeni Cami Külliyesi,¹⁹ cami, hünkâr kasrı, darulkurrâ-darulhadis, sıbyan okulu, çeşme, türbe ve Mısır Çarşısı'ndan müteşekkildir.²⁰

9 Nisan 1598 yılında Yeni Cami külliyesinin inşasına başlanılmıştır. Külliye'nin kurucusu III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan'dır.²¹ Yeni caminin ilk mimarı, Mimar Sinan'ın talebesi olan Mimarbaşı Davud Ağa'dır.²² Mimar Sinan'ın mimarî tarzına sadık kalarak 11 Muharrem 1006/25 Ağustos 1597'de vezirlerin ve ulemanın huzurunda temel atma ameliyesine başlayan Davud Ağa,

¹⁶ Yardım. "Dârülhadis", 8/532.

¹⁷ Kutluay. "Osmanlı Döneminde XVI. ve XVII. Yüzyıllarda", 41.

¹⁸ Yardım. "Dârülhadis", 8/532.

¹⁹ Şehabeddin Tekindağ, "XVII. Yüzyıl Türk Sanat Eserlerinden Bir Âbide: Yenicâmi Külliyesi", *Tarih Dergisi*, 28-29, (1974), 167-191.

²⁰ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Yeni Cami Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/439.

²¹ Çobanoğlu, "Yeni Cami Külliyesi", 43/439.

²² Tekindağ, "XVII. Yüzyıl Türk Sanat Eserlerinden Bir Âbide: Yenicâmi Külliyesi", 170.

yoğun bir şekilde çalışarak duvarları yer seviyesinden bir miktar yükseltmiştir. Bu suretle caminin inşasına hızla devam eden Davud Ağa, Rodos'tan taşlar getirtmiş, bina bir zirâya (0, 57417 m²) kadar yükselmiştir.²³ Bununla beraber, inşaat bir sene aralıksız devam etmiş, Davud Ağa'nın vebadan vefatı veya katli üzerine 1599'da durmuştur.²⁴ Safiye Sultan, oğlu vefat edince eski saraya nakledilmiş, külliye'nin yapımı ise yarım kalmıştır.²⁵

Yeni Cami Külliyesi'nin inşasını tekrar başlatan vâkıa şöyledir: 1660 yılında büyük bir yangın İstanbul'un önemli bir kısmını kül etmiş; bu yangından Unkapanı, Bayezid, Süleymaniye, Şehzâdebaşı, Fatih-Molla Gürani, Mahmutpaşa, Tahtakale, Hocapaşa, Atmeydanı, Kumkapı gibi yerler önemli ölçüde etkilenmiştir. İstanbul'da büyük bir tahribata neden olan bu yangın neticesinde; çok sayıda mescid, hamam, medrese, tekke, dükkân, ev ve mahzen yanıp kül olmuştur. Yangında tahrip olan Yahudi mahallelerinin bir kısmı, Köprülü Mehmed Paşa tarafından kamulaştırılıp Yeni Cami Külliyesi'ne tahsis edilmiştir.²⁶

Yaklaşık elli sekiz yıl tamamlanmadan kalan inşaat, 1660'da meydana gelip Bahçe Kapısı'ndan Unkapanı'na kadar uzayan bir sahayı tamamen kül eden bu yangın sonunda araba ile şehrin harap halini görmeye çıkan IV. Mehmed'in annesi Vâlide Hatice Turhan Sultan'ın dikkatini çekmiştir. Esasen yeni bir hayır kurumu kurmayı amaçlayan Vâlide Sultan, Câminin bir an önce tamamlanarak, icâriyye ve müsakkafât olmak üzere etrafına çifte çarşı, türbe, darulkurrâ, mekteb, iki kapılarında birer sebilhâne ve âlî bir kasır yapılmasını Şehreminliği'ne bağlı Hassa Mimarlar Ocağı'na bildirmiştir.²⁷

İstimlâk işini halleden Ser Mimar-ı Hassa Mustafa Ağa, Binâ Emîni el-Hâc İbrahim Ağa'nın da yardımıyla, duvarlarından bir sıra taş söküp yeniden inşasına başladığı Câmî 1661'de, bir duvar, türbe, hünkâr kasrı, çarşı, sebîl ve çeşmesi ile birlikte 1663'te veya 1665'te tamamlamıştır. 3 bin 80 kese akçeye mâl olan câmî ve külliyesinin gayet muhteşem bir surette hazırlanan açılış merasimine Sultan IV. Mehmed ve Vâlide Sultan başta olmak üzere, Veziriâzam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa, vezirler ve ulema katılmıştır.²⁸

Külliye olarak tasarlanan Vâlide Sultan Dârülhadisi'nin inşasını 1598 yılında, III. Murad'ın hanımı ve III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan başlatmış, fakat 58 yıl ara verilen inşaat, IV. Mehmed'in annesi Hatice Turhan Sultan tarafından tamamlanmıştır. Eminönü'ndeki Yeni Cami Külliyesi'nin içinde bulunan türbenin batı yönündeki çıkıntıya yerleştirilen Havatin türbesinin darulhadis olması

²³ Ahmed Refik. *Türk Mimarları*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2013), 31.

²⁴ Tekindağ, "XVII. Yüzyıl Türk Sanat Eserlerinden Bir Âbide: Yenicâmi Külliyesi", 171.

²⁵ "III. Mehmed'in 1603'te vefatı sebebiyle 1605'te Eski Saray'a gönderilen Safiye Sultan vefat edinceye kadar burada yaşamış, 1619 yılında Eski Saray'da vefat etmiş ve III. Murad Türbesi'ne defnedilmiştir."; Ali Akyıldız, "Safiye Sultan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/472-473.

²⁶ İsmail Hami Danişmend. *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1961), 428.

²⁷ Tekindağ, "XVII. Yüzyıl Türk Sanat Eserlerinden Bir Âbide: Yenicâmi Külliyesi", 171-172.

²⁸ Tekindağ, "XVII. Yüzyıl Türk Sanat Eserlerinden Bir Âbide: Yenicâmi Külliyesi", 172-173.

gerektiği belirtilmektedir. Zira yapının, pencere düzeni ve ebatları diğer duvarlardan farklılık arz etmektedir. Darulhadis girişi, kible yönündendir, fakat ahşaptan olan giriş saçağı yok olmuştur.²⁹

Darulcurrâ-Darulhadis, türbenin batısında eyvana bitişik olan yapı kesme küfeki taşından inşa edilmiş; kare planlı ve üzeri sekizgen kasnaklı kubbe ile de örtülmüştür. Yapı çift sıra pencereler ile aydınlanmıştır. Yapının alt sırasında dikdörtgen açıklıklı ikişer pencere, üst sırasında türbeye bitişik cephe dışında, sivri kemerli üçer pencere mevcuttur. Güneyde kible tarafında ve cephe ortasında yer alan yuvarlak kemerli kapı açıklığı önünde iki ayağa oturan ahşap bir sakfın önceden var olduğu anlaşılmaktadır. Yapı, yerleştirildiği yer itibarıyla Sultan Ahmed Külliyesi'ndeki darulcurrâ ile aynı düzendedir. Darulcurrâ'da ders veren Vanî Mehmed Efendi'nin kızı Meryem Hatun, 1677 yılında vefat edince buraya defnedilmiştir. Akabinde buraya başkaları da defnedilince, yapı aslî fonksiyonunu kaybetmiş ve Havâtin türbesi şeklinde adlandırılmıştır. Türbede 17 sanduka mevcut olup bu sandukalarda daha çok hanedan üyelerinden müteşekkil şehzadeler, ikbâl ve kadınefendiler defnedilmiştir.³⁰

Bu bilgilerden hareketle darulhadisin inşası tamamlandıktan sonra 79 yıl hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Vanî Mehmed Efendi'nin kızı Meryem Hatun'un neden oraya defnedildiği hususuna dair bir malumat bulunmamaktadır.

3. Vâlîde Sultan Dârülhadisi'ndeki Müderrisler

Vâlîde Sultan medresesine ilk müderrisin tayin edilmesi, inşaatın yapımına başlandığı sene ile aynıdır. Fakat darulhadis olarak tespit edilen ilk atama 1695 yılına aittir. Müderrisleri, Vânîzâde Seyyid Mahmud Efendi, Emîn-i Fetva Ahmed Efendi, Vânî Hafîdi Seyyid Mehmed Emin Efendi, Kavukçuzâde Seyyid Mustafa Efendi, Beyazîzâde Hafîdi Seyyid Ahmed Efendi'dir.³¹

a. *Vânîzâde Seyyid Mahmud Efendi*: 1106/1695 senesinde inşa edilen Vâlîde Sultan Dârülhadisi'nin ilk müderrisi olmuştur.³²

b. *Emîn-i Fetva Ahmed Efendi*: 1107/1696 senesinde, Vânîzâde Seyyid Mahmud Efendi'nin yerine Vâlîde Sultan Dârülhadisi müderrisliğine atanmıştır.³³

c. *Vanî Hafîdi Seyyid Mehmed Emin Efendi*: 1111/1699 senesinde, Mes'ud Ahmed Efendi'nin yerine Vâlîde Sultan Dârülhadis'ine atanmıştır.³⁴

²⁹ Yücel, *Osmanlı Devri Darü'l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi*, 156.

³⁰ Çobanoğlu, "Yeni Cami Külliyesi", 43/441-442.

³¹ Yücel, *Osmanlı Devri Darü'l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi*, 156-157.

³² Şeyhî Mehmed Efendi. *Vekâyü'l-Fudalâ, (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri)*, haz. Abdulkadir Özcan. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 355.

³³ Şeyhî Mehmed Efendi. *Vekâyü'l-Fudalâ, (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri)*, 632.

³⁴ Şeyhî Mehmed Efendi. *Vekâyü'l-Fudalâ, (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri)*, 499.

d. Kavukçuzâde Seyyid Mustafa Efendi: 1121/1710 senesinde, Atâullah Efendi'nin tezkirecisi Abdullah Efendi'nin yerine Vâlide Sultan Dârülhadisi uhdesine verilmiştir.³⁵

e. Beyazîzâde Hafîdi Seyyid Ahmed Efendi: 1130/1718 senesinde, Akkirmanî Seyyid Ömer Efendi'nin yerine Vâlide Sultan Dârülhadisi'ne atanmıştır.³⁶

4. Vâlide Sultan Dârülhadisi'nde Okutulan Muhtemel Kitaplar

Hadis eğitiminin en yoğun şekilde yapıldığı kurumlar darulhadislerdir.³⁷ Darulhadisin müfredatı ise vakfiyeler, icazetnâmeler, arşiv belgeleri, tabakât ve biyografi eserleri, seyahatnâmeler, şehir tarihleri ve Medresetü'l-Mütehassîsîn'in ders programı vasıtası ile tespit edilebilmektedir.³⁸

Vakfiyelerde ilk dönemlerden itibaren darulhadislerle ilgili üslûp her dönemde devam ettirilmiştir. Bu bağlamda Süleymaniye Vakfiyesi'nde darulhadis bölümü için kullanılan "Ehâdîs-i Nebeviyye ve ahbâr-ı Mustafaviyye naklolunmak için binâ olunan darulhadis" ifadesi hem önceki darulhadis vakfiyelerinde hem de daha sonraki vakfiyelerde aynen benimsenmiştir.³⁹

Hüseyin Hüsâmeddin de "Osmanlı darulhadislerinde hadis ilminden rivayet, dirayet, isnad, terâcim-i ahvâl (râvi, biyografisi) ve tenkid-i akvâl-i rivayete dair usûl-i hadis okutuluyordu" diyerek daha detaylı bir bilgi vermiştir.⁴⁰

Darulhadislerde, ders takibine yönelik kitaplar seçilmiş, bilhassa Sahîhain ve Sağânî'nin (ö. 650/1252) *Meşâriku'l-envâr*'ı ders kitabı olarak okutulmuştur. Ayrıca Ebû Davûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'i, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Fethu'l-bârî*'si, Kirmânî'nin (ö. 786/1384) *el-Kevâkibü'd-derâri*'si, Begavî'nin (ö. 516/1122) *Mesâbihu's-sünne*'si, Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *eş-Şifâ*'sı, İbnü'l-Esîr'in (ö. 606/1210) *Câmiu'l-usûl*'ü, İbn Melek'in (ö. 821/1418'den sonra) *Mebâriku'l-ezhâr*'ı, Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Kitâbu'l-erbaîn*'i, İbnu's-Salâh'ın (ö. 643/1245) *Ulûmu'l-hadîs*'i, İbn Hacer'in *Nuhbetü'l-fiker*'i ve *Nüzhetü'n-nazar*'ıdır.⁴¹

Osmanlı devrinde *Meşârik* ve *Mesâbih* gibi eserlerin yaygın olarak okutulması ve kaynak olarak seçilmesi kullanımının kolay olması dolayısıyladır. Osmanlı döneminde hadiste daha çok, sahih rivâyetlerin yer aldığı *Sahîhain* ve *Kütüb-i Sitte*'ye dayanan *Mesâbih* ve *Meşârik* türü eserlere itimad edilmiş, hadis usûlü ile derin tartışmalara girmemişler, sadece öğretim düzeyinde tutmuşlardır. Malum ve meşhur hadis eserlerini okumuşlar, ezberlemişler, fakat daha çok hadis şerhi üzerinde

³⁵ Şeyhî Mehmed Efendi. *Vekâyiü'l-Fudalâ, (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri)*, 632.

³⁶ Şeyhî Mehmed Efendi. *Vekâyiü'l-Fudalâ, (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri)*, 656; Yücel, *Osmanlı Devri Darü'l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi*, 157.

³⁷ Altuntaş, *Osmanlı Döneminde Hadis İlmî*, 319-328.

³⁸ Yücel, *Osmanlı Devri Darü'l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi*, 255.

³⁹ Yardım. "Dârülhadis", 8/532.

⁴⁰ Kutluay. "Osmanlı Döneminde XVI. ve XVII. Yüzyıllarda", 20.

⁴¹ Yücel, *Osmanlı Devri Darü'l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi*, 265-284.

durmuşlardır. Bu bağlamda hadisin, günlük hayata akseden yönüne ihtimam gösterdiklerini ifade etmek mümkündür. Turhan Vâlide Darulhadisi'nde de bu işleyiş devam etmiştir.

Kısacası Osmanlı'da mutedil ve itaatkâr bir halk kitlesinin oluşumunun öncelendiği anlaşılmaktadır. Medreselerde hadis ilimlerine dair halka yönelik eserlerin okutulması, o dönemin kelâm-fıkıh-tasavvuf ağırlıklı medrese kültürünü yansıtmaya bakıldığında da mühimdir.

Osmanlı'da irfân ehli ve güzel meziyetlerle bezeli bir halk kitlesi teşekkül etmiştir. Osmanlı'da halk-medrese ilişkisinin çok sıkı olduğu, dolayısıyla da halka *Meşârik* ve *Mesâbîh* tarzı eserlerin bilinçli seçildiği, ulemanın kendi arasında okuyup müzakere etmesi gereken masadîr-ı asliye ile halkı doğrudan karşı karşıya getirmeme çabası olarak nitelendirmek mümkündür.

5. Sonuç

Osmanlı Devleti'nde ilk darulhadislerde müderrislik yapanlar hadis başta olmak üzere rivâyet ilimlerinden ziyade aklî ilimlerde uzmanlaşmış âlimlerdir. Zira Osmanlı'da erken dönemlerden itibaren aklî ilimler öncelenmiş, aklî ilimlerde ihtisas yapmış hocalar hadis dersleri vermiş, bu manada onlar başta Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri gibi hadis eserlerini okutmuşlardır.

Sonraki asırlarda da bu geleneğin devam ettiği, darulhadislerde temel kaynak olarak Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinin okutulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Buhârî şerhleri, Begavî'nin *Mesâbîhu's-sünne*'si, Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*'sı, İbnü'l-Esîr'in *Câmiu'l-usûl*'ü, İbn Melek'in *Mebâriku'l-ezhâr*'i, Nevevî'nin *Kitâbu'l-erbâin*'i, İbnu's-Salâh'ın *el-Mukaddime*'si, İbn Hacer'in *Nuhbetü'l-fiker*'i ve Nüzhetü'n-nazar'ı da medreselerde yaygın olarak okutulan eserlerdir. Turhan Vâlide Darulhadisi'nde de bu işleyiş devam etmiştir.

Osmanlı'da hadis ilminin seyrini "Beyân, Burhân ve İrfân" sistematigi içinde daha çok tasavvuf, kelâm ve fıkıh literatürü içinde aramak gerektiğini ifade etmek mümkündür. Bu meyanda araştırmalarda hadis, tasavvuf, kelâm ve fıkıh ilimlerine birlikte değinmek gerekir. Zira ilim geleneğinde tasavvufî bakış açısı hâkimdir. Kâtip Çelebi'nin de ifade ettiği üzere Osmanlı'da âlimler felsefeyi kelama dâhil etmişlerdir. Medreselerde eğitim lügat, mantık ilmine dayalıdır, belâğat ve vaz' ilmi çerçevesinde şekillenmiştir.

Bu asırlarda hadis ilmine yönelik eserlerin yazıldığını ifade etmek mümkün değildir. Bu Osmanlı döneminin ilim anlayışıyla doğrudan ilgilidir. Osmanlı esasında sürekli savaş halinde olan bir devlet olduğu için temel ihtiyaçlar farklılık arz etmektedir. Babürler/Hindistan, Türkmenistan, Kahire ve Şam'daki ilim geleneği Osmanlı'da yaygın değildir. Ayrıca iskân politikası çerçevesinde ilmî bir gelenek oluşmaktadır. Bu meyanda medreseler daha çok kadı yetiştirmeye yönelik olarak faaliyet göstermiştir.

Osmanlı Devleti'nde 17. asırda Turhan Vâlide Darulhadisi gibi darulhadisler temel dinî eğitim veren kurumlardır. Bu kurumları hadis ihtisas medresesi şeklinde nitelendirmek mümkün değildir. Zira bu kurumlar teknik anlamda metin okuma medreseleri değildir, bilakis birer usûl medreseleridir.

Literatürdeki metinleri okuma yetkinliği kazandırmak amaçlanır, birkaç varaklık usûl metinleri okutulur, esas mesele metnin anlaşılmasını sağlamaktır. Bu meyanda mantık ilimleriyle belagat ilimleri çerçevesinde metinlerin anlaşılmasına ihtimam gösterilmiştir. Kısacası Osmanlı Devleti'nde 17. asırdan itibaren geleneksel hadis nakil usûlüne uygun bir biçimde hadis eserlerinin okunması ve nakledilmesi şeklinde bir geleneğin oluştuğunu ifade etmek mümkündür.

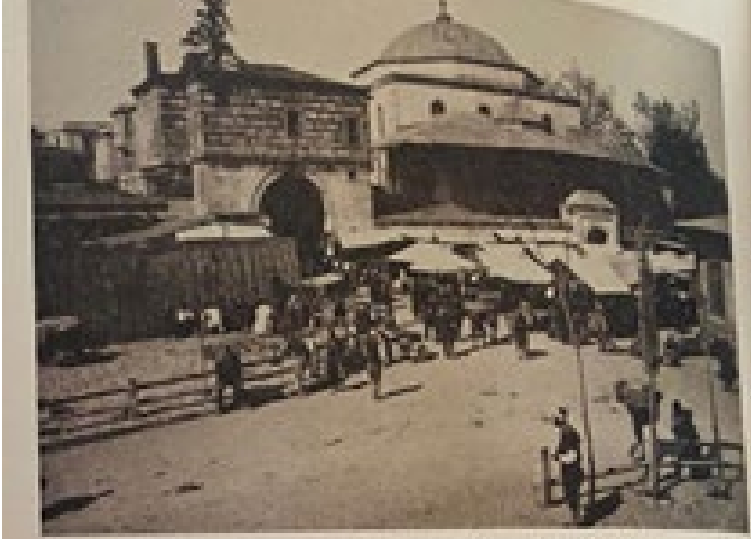
Kaynaklar / References / المصادر

- Akyıldız, Ali. "Safiye Sultan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 35/472-473. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Altuntaş, Mustafa Celil. *Osmanlı Döneminde Hadis İlmi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Çiftçi, Mehdi. "Osmanlı Medrese Teşkilatında Zirve: Süleymaniye Dârülhadisi (XVI-XVII. Asırlar)", *Usul İslam Araştırmaları*, 14 (2010), 51-116.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa. "Yeni Cami Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 43/439-442. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Danişmend, İsmail Hami. *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1961.
- Duman, Mahmut. *Köprülü Mehmed Paşa Hayatı, Şahsiyeti ve Faaliyetleri*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Durmuş, Ali. "Kadıızâdeliler ile Halvetîler Arasında Sema-Deveran Tartışmaları ve Kadıızâdelilerin Deveran Aleyhtarlığının Altında Yatan Sebeplerin Mezhebî-Tasavvufî Aidiyetleri Açısından Analizi", *Kalemname Dergisi*, 6/11, (2021), 34-64.
- Durmuş, Ali. *Kadıızâdeliler Hareketi*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- İlgürel, Mücteba. "Köprülü Mehmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 26/258-259. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Kutluay, İbrahim. "Osmanlı Döneminde XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Kurulan Dârülhadislerin Müfredatı, İlmî Seviyeleri ve Kadıızâdeliler Hareketinin Dârülhadislerin Çoğalmasındaki Rolü", *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, 9, (2019), 13-49.
- Özcan, Abdülkadir. "Mehmed IV", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28/414-417. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Refik, Ahmed. "Valide Camilerinden: Yeni Cami", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, 2/194, (1981), 49-54.
- Şeyhî Mehmed Efendi. *Vekâyiü'l-Fudalâ, (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri)*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Tekindağ, Şehabeddin. "XVII. Yüzyıl Türk Sanat Eserlerinden Bir Âbide: Yenicâmi Külliyesi", *Tarih Dergisi*, 28-29, (1974), 167-191.
- Yardım, Ali. "Dârülhadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/529-532. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Yerkazan, Hasan. "Amasya Dârü'l-Hadisleri", *Uluslararası Amasya Sempozyumu*, 1407-1411. Amasya: Kıbrıs Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu Yayınları, 2017.
- Yücel, Ekrem. *Osmanlı Devri Darü'l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi*. Ankara: İlahiyat Kitap Yayınları, 2022.

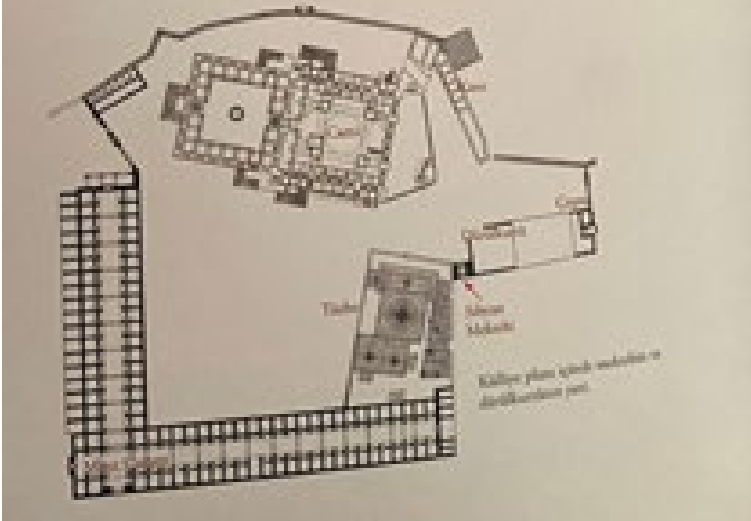
EKLER

Ek-1: Resimler.

Osmanlı Dönemindeki Caminin Görünümü ve Krokisi

XIX. yüzyıldan sonra veya XX. yüzyıldan itibaren bir fotoğrafın, bazı değişiklikler olan orijinal tabloya göre, aynı yapıya yeniden yapıldığını da gösteren bir resimdir. Burada da değişiklikler vardır. Özellikle minarete ve çarşı kütüphanesi ve mabeyni arasında geçit yapılmıştır. Bunun bir geçit, bazı yerlerde de vardır. Fotoğrafın altına bazı yerlerde değişiklikler olduğu da görülmektedir.

Türbe Girişi (Herkes Açık Alan)

Tam Karşıdaki İki Kapı Havatin Kısımının Kapısı

Eski Havatinden Bahçeye Çıkan Kapı

Eski Havatine İçerden Bakış

(Eski Havatine Giriş İçin İki Kapı Yapılmış) Havatinler Arası Geçişte de İki Kapı Var

Soldan Eski Havatine Giriş Ortadaki Dolap Sağdaki de Giriş Kapısı Kapalı
Önünde İçeri Kısımda Mezar Var

Yeni Havatin Kısmı

Sol Taraf Küçük Kubbeler Havatin Kısımları ve Bahçesi

Sağ Taraf Büyük Kubbe Umuma Açık Kısım

Caminin Genel Görünümü

Caminin Kuş Bakışı Görünümü

